

ЗАКЛЮЧНІ ВИСНОВКИ **КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«Захист культурної спадщини та протидія
культурному стиранню у збройному конфлікті:
нові виклики та досвід України»**

4-5.07 — 2024 — Київ, Україна

ЗАКЛЮЧНІ ВИСНОВКИ КОНФЕРЕНЦІЇ

«Захист культурної спадщини та протидія культурному стиранню у збройному конфлікті: нові виклики та досвід України»

4-5.07 ——— 2024 ——— Київ, Україна

Вступ. Міжнародна конференція «Захист культурної спадщини та протидія культурному стиранню у збройному конфлікті: нові виклики та досвід України» відбулася 4-5 липня 2024 р. у Києві, Україна.

Конференція була організована в рамках проекту "Культурна спадщина України в часи війни: посилення голосу українських експертів". Проект реалізується за підтримки Програми сприяння громадській активності "Долучайся!" (ENGAGE), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та виконується Рац в Україні, і здійснюється ГО "Кримський інститут стратегічних досліджень" у партнерстві з Міністерством закордонних справ України, Міністерством культури та інформаційної політики України та провідними громадськими організаціями.

Конференція також організована за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження».

Загальний огляд. Конференція була присвячена 70-річчю Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року (далі - Гаазька конвенція 1954 року) та Першого протоколу до неї 1954 року, а також 25-річчю Другого протоколу до неї 1999 року.

Конференція зібрала представників ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій, держав-учасниць Гаазької конвенції 1954 року та протоколів до неї, національних комісій у справах ЮНЕСКО, державних органів України, фахівців відомств, відповідальних за імплементацію зазначених договорів, громадських організацій і незалежних експертів у сфері захисту культурних цінностей.

Конференція стала доброю нагодою для подальшого:

- підвищення обізнаності про Гаазьку конвенцію 1954 року та два Протоколи до неї на національному та міжнародному рівнях,
- обговорення дієвості інструментів міжнародного права у сфері захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів;
- сприяння поширенню досвіду України та інших країн у сфері захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів;
- узагальнення такого досвіду та можливості його застосування в майбутньому.

Учасники прийшли до думки, що застосування міжнародного права визначається динамікою зрілості та взаємодії світового співтовариства і одночасно впливає на його еволюцію. Одним

із чинників і проявів формування права світової спільноти є інститут спільної спадщини людства. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року, Гаазька конвенція про охорону культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. та її Протоколи, а також інші міжнародно-правові договори виходять з того, що

а) всесвітня культурна спадщина є надбанням людства;

б) її захист є спільним інтересом усього міжнародного співтовариства;

в) шкода, заподіяна таким об'єктам, вважається шкодою, заподіяною всьому людству, незалежно від того, заподіяна вона державою, під юрисдикцією якої знаходяться культурні цінності, чи ні.

Таким чином, охорона, захист і збереження культурної спадщини мають силу *erga omnes* – міжнародно-правових зобов'язань перед усіма членами світової спільноти.

Учасники також визнали, що збереження культурної спадщини є частиною широкого спектру надзвичайно складних викликів, спричинених збройним конфліктом. Вони вимагають швидкого та ефективного реагування на національному (інституційному, місцевому, регіональному) та міжнародному (універсальному, регіональному, двосторонньому) рівнях. Особливий фокус має приділятися превенції — стратегічним заходам у мирний час задля запобігання або зменшення негативного впливу на культурні цінності у випадку збройного конфлікту.

Під час збройного конфлікту культурна спадщина завжди наражається на потенційні ризики та загрози. Учасники конференції підкреслили, що за цих обставин культурні цінності України перебувають у небезпеці через численні загрози, які можуть по-різному впливати на них, незважаючи на те, що вони захищені як міжнародно-правовими нормами, зокрема, Гаазькою конвенцією 1954 року, двома Протоколами до неї та звичаєвим міжнародним правом, так і національним законодавством України.

За час повномасштабної війни Росії проти України пошкоджено і зруйновано велику кількість пам'яток культурної спадщини, об'єктів культурної інфраструктури, викрадено та переміщено рухомі культурні цінності, завдано значних, а іноді й непоправних збитків та шкоди культурній спадщині України. За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, загальна чисельність постраждалих пам'яток культурної спадщини наразі складає 1147 об'єктів, з них 120 - пам'яток національного значення, 944 - місцевого значення та 83 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини.

Обов'язки держав. Гаазька конвенція 1954 року вимагає від держав-учасниць, що окупували частково або повністю територію іншої держави, підтримувати зусилля компетентної національної влади окупованої території для забезпечення охорони та збереження її культурних цінностей. РФ відмовляється від свого фундаментального обов'язку за конвенцією як держави-окупанта співпрацювати з Україною задля захисту її культурної спадщини. Занепокоєння також було висловлено з приводу відсутності правової основи для здійснення моніторингу культурних цінностей на тимчасово окупованих РФ територіях України, втрати зв'язку з музейними працівниками, археологами та іншими фахівцями, які залишилися в окупації. Також досі не вжито заходів щодо захисту персоналу, який бере активну участь в охороні культурних цінностей, як це передбачено статтею 21 Регламенту виконання Гаазької конвенції 1954 року.

Моніторинг. Важливим аспектом збереження рухомих і нерухомих культурних цінностей в умовах збройного конфлікту є моніторинг їхнього стану, здійснення оцінки збитків внаслідок конфлікту та окупації, а також документування цих збитків. Було відзначено важливу роль, яку в цьому процесі відіграє допомога ЮНЕСКО українському Уряду та громадським організаціям.

Учасники підкреслили важливість моніторингу переміщень та повернення і реституції культурних цінностей, викрадених і незаконно вивезених Росією з окупованих нею територій України. У цьому контексті підкреслено важливість співпраці правоохоронних органів України з Інтерполом та правоохоронними органами інших країн. Важлива роль у цьому належить Міністерству культури та інформаційної політики України, яке має завершити створення реєстрів культурних цінностей у відповідності до міжнародних протоколів, а також Офісу Генерального прокурора України в розслідуванні злочинів проти культурних цінностей.

Учасники конференції зауважили, що моніторинг стану об'єктів культурної спадщини, які перебувають на тимчасово окупованих РФ територіях, є можливим, зокрема, шляхом забезпечення належної співпраці державних органів України з громадськими організаціями, які вже мають тривалий досвід моніторингу та документування культурних втрат.

Культурне стирання. Цілеспрямоване культурне стирання є свідченням наміру Росії знищити ідентичність українського народу. Одним із численних прикладів такого наміру є знищення російською ракетою музею Сковороди на території, де немає жодного військового об'єкта. На конференції були висунуті пропозиції щодо необхідності кваліфікувати широкомасштабні та регулярні злочини РФ проти культурної спадщини України як «культурний геноцид». Учасники конференції зазначили важливість диференціації використання термінів у кримінальному процесі, академічній, політичній, культурологічній, журналістській та інших площинах. Прикладом застосування такої термінології є резолюція 2558 (2024) Парламентської асамблеї Ради Європи «Протидія стиранню культурної ідентичності під час війни та миру», яка констатує, що навмисне знищення культурної спадщини та стирання культурної ідентичності в Україні є частиною кампанії геноциду, яку веде Російська Федерація проти українського народу, є воєнними злочинами, злочинами проти людяності. Такі дії грубо порушують договірне та звичаєве міжнародне право та свідчать про конкретний геноцидальний намір.

Водночас учасники конференції визнали, що досвід сучасних збройних конфліктів виявив обмежений вплив міжнародних інструментів і механізмів на забезпечення надійного захисту культурних цінностей.

Імплементация міжнародно-правових зобов'язань щодо культурної спадщини в національне законодавство. Наголошено, що в Україні недостатньо зроблено для виконання міжнародних зобов'язань за Гаазькою конвенцією 1954 року та двома Протоколами до неї з початку російської агресії у 2014 р. і від повномасштабного вторгнення. Підкреслена важливість адаптації національного законодавства України до міжнародних норм із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Учасники відзначили відповідальне ставлення військових в Україні до збереження культурних цінностей і дотримання ними вимог міжнародного гуманітарного права. Актуалізовано пропозицію про створення в складі Збройних сил спеціального підрозділу для захисту культурних цінностей відповідно до статті 7(2) Гаазької конвенції 1954 року.

Учасники визнали, що український досвід може стати вагомим внеском у глобальні зусилля із захисту культурної спадщини в усьому світі. Осмислення викликів, з якими стикається Україна, та заходів, що вживаються у відповідь, може відкрити нові підходи до імплементации

державами-учасницями Гаазької конвенції 1954 року та двох Протоколів до неї, як у мирний час, так і у випадку збройного конфлікту.

Відповідальність за злочини проти культурної спадщини на національному та міжнародному рівнях. Окремою темою конференції стала проблема відповідальності за злочини проти культурних цінностей, скоєних під час збройних конфліктів. Питання виокремлення злочинів проти культурної спадщини, посилення відповідальності за них, посилення кримінальної відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні – це питання, які, згідно з українським досвідом, потребують вирішення та удосконалення.

Зазначено, що відповідно до договірного та звичаєвого міжнародного гуманітарного права, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, міжнародної та національної судової практики, а також Резолюції Ради Безпеки ООН 2347 (2017) цілеспрямовані незаконні напади на об'єкти та будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей або історичні пам'ятки можуть становити, за певних умов, воєнні злочини (а у випадку, якщо знищення є широкомасштабним або систематичним, - злочином проти людяності), а винні в їх скоєнні мають бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Зазначалося, що міжнародне право не є статичним, воно розвивається. Міжнародне кримінальне правосуддя має практику розгляду таких справ, починаючи від Нюрнберзьких процесів та розслідування ними викрадення і пограбування культурних цінностей та продовжуючи справами про злочини проти культурної спадщини, які розглядаються Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії, а також політикою щодо культурної спадщини, прийнятою Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду.

Для створення системи невідворотності покарання і притягнення винних у воєнних злочинах проти культурних цінностей до відповідальності необхідно посилити національну систему кримінального правосуддя. Важливими елементами цього процесу має стати взаємодія правоохоронних органів з відповідними державними установами, місцевими громадами та громадськими організаціями для збору належної доказової бази.

Роль ЮНЕСКО. Учасники підкреслили важливість допомоги ЮНЕСКО Україні в процесі охорони, збереження культурних цінностей в умовах війни, а також у посиленні інституційної спроможності державних установ.

Здійснення ЮНЕСКО моніторингу стану об'єктів культурної спадщини, оцінки збитків та документування, організація навчання військових щодо захисту культурних об'єктів — ці та інші заходи є не лише необхідною підтримкою Україні, а й важливим внеском цієї організації у створення нових стратегій міжнародної допомоги в контексті удосконалення імплементації Гаазької конвенції 1954 р та Протоколів до неї.

Учасники конференції рекомендують:

- Створити в Україні координаційний національний механізм з охорони культурних цінностей у контексті імплементації Гаазької конвенції 1954 р. та Протоколів до неї з метою сприяння імплементації цих договорів в Україні за участі Міністерства культури та інформаційної політики, Міністерства оборони, Міністерства закордонних справ та інших причетних державних органів, громадських організацій з питань культурної спадщини, місцевих громад, медіа;
- Унормувати на національному та міжнародному рівнях систему моніторингу об'єктів культурної спадщини, що залишилися на тимчасово окупованій РФ території України ;

- Спростити порядок взяття на облік об'єктів культурної спадщини для прифронтових та фронтових територій України;
- Розробити програму консервації пошкоджених пам'яток археології на деокупованих територіях;
- Посилити міжнародні зусилля для протидії культурному стиранню в умовах збройного конфлікту;
- Здійснити внутрішньодержавні процедури для приєднання України до Конвенції УНІДРУА 1995 року щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей;
- Завершити роботи із створення реєстрів культурних цінностей;
- Удосконалити національне законодавство з охорони та збереження культурних цінностей у відповідності до міжнародних норм, включаючи питання криміналізації злочинів проти культурних цінностей в контексті воєнних злочинів.
- Розробити та прийняти національне законодавство щодо реституції культурних цінностей;
- Посилити взаємодію органів державної влади, місцевих громад, правоохоронних органів, громадських організацій та експертів у воєнний та післявоєнний період у процесі охорони, збереження культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини, відновлення пошкоджених культурних об'єктів, пошуку, виявлення та повернення викрадених та незаконно вивезених культурних цінностей;
- Забезпечити офіційний переклад на українську мову тексту Гаазької конвенції 1954 року та її опублікування на офіційному вебсайті Верховної Ради України;
- Посилити взаємодію органів державної влади України з ЮНЕСКО в процесах здійснення оцінки та документування збитків, завданих культурній спадщині України;
- Звернути увагу на питання відповідальності за злочини проти культурних цінностей, які повинні посісти належне місце в порядку денного засідань Високих Договірних Сторін Конвенції 1954 року та Протоколів до неї, а також Міжурядового комітету із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту;
- Пропонувати включити підсумки та рекомендації Конференції до порядку денного 19-го засідання Міжурядового комітету із захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

MIKIN

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Заключні висновки та рекомендації конференції розроблені Кримським інститутом стратегічних досліджень, за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства закордонних справ України, в межах проекту «Культурна спадщина України під час війни: посилення голосів українських експертів» в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Pact в Україні. Зміст заходу є винятковою відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди USAID або уряду США.